

OSMANLI İSTANBULU

X

editörler

Feridun M. Emecen – Ali Akyıldız

OSMANLI İSTANBULU X

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri
25-26 Mayıs 2024, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Genel Yayın No: 2
Sempozyum Dizisi: 1

OSMANLI İSTANBULU

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler

proje yönetimi
Mustafa Sinanoğlu

düzenleme kurulu
Feridun M. Emecen (başkan), Ali Akyıldız (başkan yardımcısı),
Cengiz Yolcu (akademik sekreter)
Ali Karabacak (idari sekreter), Alphan Akgül,
Özlem Çaykent

editörler
Feridun M. Emecen
Ali Akyıldız

yayın koordinatörü
Ali Karabacak

grafik tasarım
Coşkun Yıldırım Türk

kapak tasarımı
Ümit Ünal

basım tarihi
2025

ISBN 978-605-9437-64-6

basım yeri
TDV Yayın Matbaacılık
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle / Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Emecen, Feridun M. (ed.)
Osmanlı İstanbulu-X / Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız (ed.). - İstanbul : İstanbul 29
Mayıs Üniversitesi, 2025.
536 s. ; fot. ; 23,5 cm.
ISBN 978-605-9437-64-6
1. İstanbul (Türkiye)_Tarihçe 2. Osmanlı İmparatorluğu_Tarihçe
956.21 DC 20

İçindekiler

7	SUNUŞ • MUSTAFA SİNANOĞLU, REKTÖR
9	TAKDİM • FERİDUN M. EMECEN – ALİ AKYILDIZ
11	YUNUS EMRE AYDIN <i>Rus Oryantalist İ. N. ve Onun Osmanlı İstanbulu'nda Ramazan ve Ramazan Bayramı Hakkındaki Notları</i>
21	AHMAD GULİYEV <i>Reception, Display, and Representation: Exotic Animals in Early Modern Istanbul</i>
33	ALİ AKYILDIZ <i>30 Eylül 1913'te İstanbul'da Meydana Gelen Ölümcül Seller</i>
47	OĞUZ SATIR <i>Kaza mı, Sabotaj mı? 1917 Haydarpaşa İnfilâkı</i>
79	MEHMET DEMİRTAŞ <i>1189 (1775-1776) Tarihli Bir Narh Defterine Göre Sarayın Bir Senelik Mutfak Harcamaları</i>
93	MEHMET DEMİRYÜREK <i>Nizâm-ı Cedid İstanbulu'nda Sultan ve Kahve: “Bahaya Satılmasına Rızam Yoktur” (1789-1806)</i>
115	HASAN ALİ ÇAKMAK <i>II. Abdülhamid'in İkbalî Behice Hanımefendi'nin İstanbul'da Yalnız Yaşama Emeli ve İttihatçılarla Amansız Mücadelesi (1909-1914)</i>
133	GALİP ÇAĞ <i>Klasik Çağın Sonunda Bir Toplu Taşıma Sorunu: Üsküdar- İstanbul Kayık Taşımacılığında Aksaklıklar ve Devlet Müdahalesi (1564-1596)</i>
143	LEVENT DÜZCÜ <i>Şirket-i Hayriye Vapurlarında Yolcular</i>
181	ONNİK JAMGOCYAN <i>Le Tarif Douanier Russo-Turc De 1782</i>

- 225 NEJLA DOĞAN
Üsküdar Mahkemesinde Vakıf Oluşturma Pratiği: Şer'iyye Sicilleri Işığında Bir İnceleme
- 243 AYHAN PALA
Osmanlı İstanbulu'nda Müslümanların Gayrimüslimlerle Evlenmeleri
- 253 NİLAY ÖZLÜ KARACA
Birinci Dünya Harbi'nde Medine'den İstanbul'a Getirilen Kutsal Emanetler ve Uluslararası Yankıları
- 267 ERGÜN HASANOĞLU
İstanbul Bulgar Kapıkethüdahğı (1879-1909)
- 291 ÖZDE ÇELİKTEMEL
Osmanlı İstanbulu'nda Savaş ve Sinema
- 305 SEMA KÜÇÜKALIOĞLU ÖZKILIÇ
Osmanlı Deniz Taşımacılığında Bir Islah Çabası Olarak Şirketleşme Meselesi
- 347 SADIK MÜFİT BİLGE
Osmanlı İstanbulu'nda Ev ve Mutfak Eşyası Üreten ve İşleyen Üç Esnaf Grubu (Bakırcı, Kazancı, Kalaycı Esnafı)
- 381 İLHAMİ YURDAKUL
Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketinin İmtiyaz Sahasına Göksu Bendi İçme Suyunun Dağıtımı (1894-1904)
- 407 SEVVAS E. TSILENIS
Aslen İstanbullu Bir Yunan Sefirinin Anılarında Osmanlı Başkentinde Sosyal ve Kültürel Hayat (1869-1871)
- 425 YÜKSEL KAŞTAN
Bazı Alman Gazeteleri ve Almanca Eserlerde İstanbul Algısı (1881-1922)
- 465 VURAL GENÇ
Osmanlı Payitahtında Bir Safevi Rehinesi: Haydar Mirza
- 497 HAVVA ÖNALAN
İstanbul'dan Lizbon'a: Sultan III. Ahmed'in Rüyası ve sair Hadiseler Üzerine Havadisler
- 505 KÜBRA FETTAHOĞLU
İstanbul Basımında Siyasi Anlatı Aracı Olarak Astronomi İmgeleri

Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketinin İmtiyaz Sahasına Göksu Bendi İçme Suyunun Dağıtımı (1894-1904)

İlhami Yurdakul

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

İstanbul'un Anadolu yakasında Üsküdar ve Kadıköy sahasının su ihtiyacının temini için hükümet, 1888'de Karabet Sivaciyan'a imtiyaz fermanı verdi. Bu imtiyaz fermanı kapsamında Karabet Sivaciyan da 1889 yılı sonunda Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi adıyla bir Osmanlı anonim su şirketinin kurulması sürecini tamamladı. Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi de 1890 yılında Göksu Bendi ve havuzların inşası ile su güzergahındaki su yollarına ana su borularının döşenmesi, 20 adet şirket çeşmesi yapılması, su bendi ile idare merkezine telgraf hattı çekilmesi, su dağıtım havuzlarına, caddelere döşenen ana su borularına ve şirket çeşmelerine suyun ulaştırılması işini 1893 yılı sonunda büyük oranda tamamladı. 10 Kasım 1893 tarihinde Göksu Bendi'nin açılışı yapıldı ve şirkete projenin gerçekleştirildiğine dair geçici kabul belgesi verildi. Şirketin tüm eksiklikleri tamamlanmasıyla bir yıl sonra yapılacak ikinci bir kontrol sonunda da projenin gerçekleştirildiğine dair kesin kabul belgesi verilecekti.¹

.....
1 İlhami Yurdakul, "Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin Kuruluşu ve İçme Suyu Temin Projesi: Göksu Bendi (1888 1894)", *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul 2021, s. 292-310.

1894'te de hükümet ve şirket arasında içme suyunun Üsküdar ve Kadıköy imtiyaz sahasında hanelere verilmesi, eksikliklerin giderilmesi ve işletilmesine dair konular esas gündem maddesi oldu. İşin bu kısmı da ilk kısmı kadar önemli ve yeni düzenlemeler gerektirmekteydi. Bu aşamada şirketin ana su yolu ve borularıyla getirdiği bent suyunu hanelere ulaştırması için ana borulardan hanelerin kapısına kadar şube borularının döşenmesi, hanelerin kapısına su saati takılması, su saatinin takıldığı noktadan hanelerin içine doğru su tesisatının yapılması, abone olma usulü, abonelik sözleşmesine göre suyun satış ücretinin tespiti ve su şirketi tesislerinin güvenliğine dair yeni mukaveleler imzalandı. Bu kapsamda yapılan işlemlerde hükümet ve şirket, ortaya çıkan bir takım aksaklık ve eksiklikleri de yapılan müzakere ve yeni akitlerle çözüme kavuşturdu. Bu genel hatırlatmadan sonra şimdi konunun detaylarına geçelim.

1. Su Şirketinin İmtiyaz Sahasında Su Dağıtımına Dair Düzenleme (1894)

Göksu Bendi suyunun hanelere dağıtımı için hazırlıklar, 1893 yılında şirketin Göksu Bendi ile ana su tesisleri ve güzergâh borularını döşeme işinin tamamlamak üzere olduğunu hükümete arzından sonra başladı. Nitekim Şehremaneti, Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin Göksu Bendi suyunu imtiyaz sahasına dağıtımına dair nizamname layihasını tadil ve tashih ederek 11 Kasım 1893 (2 Cemaziyelevvel 1311) tarihinde Şura-yı Devlet'e havale etti. Bu layiha, suyun hangi usul ve şartlarda satılacağı, şahıslara ait şube su yollarının nasıl ve kimin sorumluluğunda bulunacağı, şirketin su yolları ile alet ve malzemelerinin güvenliği ve bunlara verilecek zararın temin şartları gibi konuları içeriyordu. Şura-yı Devlet tarafından düzenlemenin bazı maddeleri tadil ve tashih edildi. Şirket müdürü Mösyö Nike tarafından da bu değişiklikler kabul ve imza edildikten sonra temize çekilen nizamname nüshası sadarete arz olundu.²

.....

- 2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Kanun ve Nizamât (İ. KAN), nr. 1/1312.Ra-2. 23 Şubat 1894 tarihli *Tercüman-ı Hakikat* gazetesindeki habere göre Şura-yı Devlet'te görüşülen Üsküdar ve Kadıköy sularına dair mazbatanın yakında sadarete takdim edileceği haberine yer verildi. *Tercüman-ı Hakikat*, 1894.02.23, nr. 4696. 6 Temmuz 1894 tarihli *İkdam* gazetesindeki habere göre de padişahın güzel eserlerinden olmak üzere Üsküdar ve Kadıköy

Şura-yı Devlet tarafından yaklaşık altı ay önce görüşülen *Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin Su Tevziyatına Dair Nizamname (Layiha)*, 14 Eylül 1894 (13 Rebiülevvel 1312) tarihinde Meclis-i Vükela'da müzakere edildi. Meclis-i Vükela da bu iki layiha, şirket müdürünün mektubu ve Şura-yı Devlet tezkiresi üzerinden konuyu müzakere ederek evrakın padişaha arzı ile Ticaret ve Nafia Nezareti ve Şehremanetine bilgi verilmesine karar verdi.³ Bu karardan on gün sonra 24 Eylül 1894 (23 Rebiülevvel 1312) tarihinde şirket suyunun satış şartları, şehir içi şube su yollarının inşası ve sair konuları içeren düzenlemelerin tüm evrakı sadrazam Cevat imzasıyla padişaha arz edildi. Arzdan üç gün sonra bu düzenlemeler 27 Eylül 1894 (26 Rebiülevvel 1312) tarihinde padişah tarafından onaylanarak iradesi çıktı. Bu iradeyle 17 Nisan 1894 (11 Şevval 1311) tarihli, Şura-yı Devlet mühürlü ve A3 kâğıdı ebadında 5 sayfa olan *Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin Su Tevziyatına Dair Nizamname-i Dahiliyesi - Layiha* onaylandı. İrade'nin çıktığı gün bu iki temel düzenleme de matbu olarak neşredildi.

27 Eylül 1894 tarihli ve dört fasıl olan bu nizamnameye göre abonelik sözleşmeleri, bir tarafı Türkçe, diğer tarafı ise Rumca, Ermenice ya da Fransızca olarak iki nüsha olacaktı. Bu senette suyun günlük miktarı, abone ücreti, suyun mesken veya sanayi için kullanım türü belirtilecekti. Abonelik süresi bir aydan az olmayacak ve müşterinin her ay almak istediği su miktarı abone senedinde yazılacaktı. Abone işlemlerinde hicri değil mali aylar kullanılacaktı. Emlak sahipleri veya kiracılar tarafından kullanılan suyun bedelleri gümüş akçe değil “altın akçe” olarak ödenecekti. Su, daima veya belli aralıklarla verilecekti. Müşteri, abone senedinde almayı vaat ettiği su miktarının her metreküpu için fiyat tarifi üzerinden ödeme yapacaktı. Bir ay zarfında kullanılan su, abone senedinde yazılı miktarı aşmaz ise şirket müşteriye geri ödeme yapacaktı.

Su saatleri, şirket ile Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından onaylanacaktı. Şirketin verdiği su saatlerinin bedeli, müşteri tarafından abone ücretiyle birlikte ödenecekti. Müşterilerin talep etmesi halin-

.....

cihinde hanelere şirket marifetiyle su verilmesi çalışmaları sürmekteydi. *İkdam*, 1894.07.06, nr. 2.

3 BOA, İ. KAN, nr. 1/1312.Ra-2.

de şirket, Türkçe işaretli saatler de verecekti. Su saatinin bozulması halinde önceki aylar ölçü alınarak ödeme yapılacaktı. Şirketin ihtarı ile müşteri tarafından bu tamirler yapılmaz ise şirket, abonenin su musluğunu kapatacaktı. Su saati, aboneliğin ilk yılı müşteri kaynaklı olarak bozulmaz ise tamirat masrafı şirket tarafından karşılanacaktı.

Su saatlerinde suyun giriş ve çıkış noktaları şirket tarafından kurşunlanıp damga vurulacaktı. Saatlerin kurşun ve mührünü söken abone aleyhine şirket dava açarak zararını talep edebilecekti. Su saatleri, mümkün mertebe memurların kolay görebilecekleri yerlere konulacaktı. Şirket memurlarına müracaat olunmaksızın su saatlerinin yeri değiştirilemeyecekti. Şirket memurları, su saatlerinin bulunduğu mahallere abonenin izniyle gireceklerdi. Abonenin şirket memurunun su saatini görmesine izin vermemesi halinde aleyhine dava açılabilirdi. Su saatlerinin kullanılan suyun miktarını doğru ölçüp ölçmediği hakkında bir şüphe oluşması halinde ilgili saat, şirket fabrikalarında kontrol edilecekti. Bu kontrolde suyun miktarının ölçümünde %5 oranından fazla bir fark çıkarsa saat tamir edilecekti. Bu miktar %5'i geçmez ve kontrol abonenin doğrudan talebi üzerine yapılırsa kontrol masrafı müşteriden alınacaktı.

Her hanenin müstakil su borusu olacak ve bu boru sokaktaki ana borudan evin su saatine kadar çekilecekti. Bir şahsa ait ve birinden diğerine geçişi olan iki veya daha fazla hane tek hane kabul edilecekti. Hanelerin ana su borusunun bağlantı noktalarına suyu kesmek için anahtarlı kapak altında olacak şekilde bir musluk konulacaktı. Aboneler, isterse su saatlerinin arka kısmına da suyu kesmek için "tevkif musluğu" koydurabilecekti. Bu musluk anahtarı, şirketin yedek anahtarından farklı olacaktı. Şube boruları, su ana borularından su saatine şirket tarafından bağlanacaktı. Bu nedenle bozulacak kaldırım ve lağımın tamiri şirkete ait olacaktı. Şirket, ana cadde- den hanelere çekilecek şube borularının bedelinin üç aylık taksitlerle dört seferde ödenmesine imkân verecekti. Abone, süresinde gerekli ödemeyi yapmaz veya yapamazsa bu abone ve tesis şirketin tasarrufuna geçecekti.

Hane içinde yapılacak tesisatın malzeme ve işçilik ücreti aboneye ait ve suyun haneye verildiği günden itibaren abonelik geçerli olacaktı. Aboneler, hanelerine takılacak su saatinden içerde kalan te-

sisatı su şirketi dışında istediği bir müteahhitte de yaptırabilecekti. Ancak kullanılacak borular, şirket ile nezaretin tasdik edeceği çapta olacaktı. Bedeli aboneler tarafından ödenen şube borularıyla su saatlerinin işçilik masrafları da abonelere aitti. Ayrıca şirketin malı olan tevkif musluğu ile anahtarlı kapak hariç saat parçaları ve şirketin yapacağı diğer tamirlerin bedelini müşteri ödeyecekti. Müşteriye ait masrafların ödemesi yapıldıktan sonra şirket de abonenin suyunu açacaktı.

Şirket, şube yollarının tesisi için kullandığı boruların çapı ve uzunluğu ile muslukların miktarı, cinsi ve saatlerin çapını kaydedecekti. Abonelerden isteyen olursa bu kayıtların bir sureti kendilerine verilecekti. Müşteri, hane içindeki tesisatta istediği değişikliği yapabilecekti. Ancak müşteri, şirketin yapması gereken bir işi başka birine yaptırmaması halinde her şeyi eski haline döndürecek ve su bedelinin üç seneliği nispetinde tazminat ödeyecekti. Kullanılan suyun bedeli peşin olmak üzere muayyen vakitlerde şirket müdüriyetinin makbuz senedi mukabilinde ödenecekti. Ödeme yapılmaz ise şirket tevkif musluğunu kapatacaktı. Abonelerin şirket memurlarına bahşiş veya sair bir adla para vermeleri de yasaktı.⁴

Şirketin müşteriye vereceğin suyun donması, kuraklık, su yolları, kemerler ve havuzların tamiri, makinelerin durması ve benzeri nedenler yüzünden suyun dağıtımında geçici bir aksama olması halinde müşteriler şirketten tazminat talep edebilecekti. Suyun dağıtımında tamamen veya kısmen bir gecikme olursa şirket, müşteriye bir ilmühaber verecek ve bu talep şikâyet defterine kaydedildikten sonra 3 gün içinde aksaklık giderilecekti. Bu sürede tamir yapılmaz ise su şirketi sonraki günler için su ücretinde indirim yapacaktı.

Şirket, ana su dağıtım borularına takmak zorunda olduğu yangın musluklarına yangın halinde ücretsiz su verecekti. Bu musluklar, hususi bir mühürle kapanacak ve yalnız yangın çıktığında açılabilirdi. Şirketin izni olmaksızın bu muslukları başka zamanlarda açanlar hakkında hukuki işlem yapılacaktı.

.....

4 BOA, İ. KAN, nr. 1/1312.Ra-2, İkinci fasıl, s. 2-3; Arasrakis Kasparian, *Ma'ba'd-ı Lahika-i Kavanin*, İstanbul 1312, s. 286-300.

Şirket, sakaların su taşımak için kullandıkları altı geniş üstü dar deri veya meşin su kabı olan kırba ile su satışı yapmak için de meccanen su vereceği şirket çeşmelerinin dışında hususi çeşmeler yapabilecekti. Her bir kırba suyun satışı için hazırlanacak pullar, şirketin şube ve mağazalarında satılacaktı. Bu pullardan çeşme memuruna verenlerin kırbaları ilgili memur tarafından doldurulacaktı. Şirket, gemiler ve deniz dubaları için su satmak amacıyla ilgili kişilerle de mukavele imzalayabilecekti. Abone, mukavele süresinin bitiminden bir ay evvel şirkete haber verecek, aksi halde abone talep etmiş olduğu suyu almak zorunda olacaktı. Fakat vefat ve nakil gibi durumlar istisna kabul olunacaktı.⁵

Göksu Bendi'nin resmi açılışından ve geçici kabul belgesi verilmesinden yaklaşık bir yıl sonra 14 Kasım 1894 tarihli *İkdam* gazetesine yansıyan bir haberde Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin Avrupadan getirmiş olduğu su saatlerinin bir aydan beri gümrükten çıkarılmasında birtakım zorluklar yaşanmıştı. Gümrük müfettişleri, bu saatlerin makinelerinde bazı noksanlar bulunduğunu ve bu saatleri satın alanların bazı sıkıntılar yaşayacaklarını iddia etmişti. Bu iddia üzerine Şehremaneti mühendisleri marifetiyle saatler incelenerek herhangi bir bozukluk olmadığı anlaşıldı. Şirkete gümrükteki saat ve diğer malzemelerini alması için de gerekli emir verildi.⁶ Şirket de abone sayısını artırarak hanelerin şube boruları ve hane içi tesisatını yapmaya ve su saatlerini takmaya devam etti.

2. Su Şirketinin Su Yolları, Tesisleri ve Malzemelerinin Güvenliğine Dair Düzenleme (1894)

27 Eylül 1894 (26 Rebiülevvel 1312) tarihinde *Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin Umûr-ı Zabıtasına Dair Nizâmname* adıyla neşredilen nizamname 2 fasıl 4 madde idi. Birinci faslı şirketin yaptığı su yollarının muhafazasına dairdi.

Buna göre su kanallarının hendek, şose, toprak dolguları, taş kaldırımları ve diğer imalatını bozanlar; baca kapaklarını, sifon bacalarının kapılarını, vantuz tabir olunan menfezleri, temizleme borula-

5 BOA, İ. KAN, nr. 1/1312.Ra-2, Üçüncü fasıl, s. 4-5; Arasrakis Kasparyan, *Ma-ba'd-ı Lahika-i Kavanin*, s. 286-300.

6 *İkdam*, 1895.11.14, nr. 105.

rını, anahtarlı kapak ve yangın musluklarını bozup kıranlar; kamuya açık küçük şirket çeşmesi, fiskiye, çit ve saireyi bozup kıranlar; şirketin mağaza, tezgah, depo veya çalışma sahasındaki su yollarında bulunan dökme demirleri, makine ve her çeşit âlet ve malzemeyi tahrip eden veya çalanlar hakkında şirketin dava açma hakkı olacaktı.

Su yolunun civarındaki emlak sahipleri ruhsat almadan su yolunun her iki tarafından 5 metre mesafeden yakın yerde hafriyat yapamayacaktı. Dolayısıyla yapılacak hafriyat su yolu inşaatını tehlikeye atmayacak şekilde icra edilecekti. Su yoluna zarar veren kişiler hakkında zararının karşılanması için şirket dava açabilecekti. Su şirketi çalışanlarının dışındaki kişilerin su yollarına, havuzlara ve fabrikalara girmeleri, havuzların kapakları üzerinden geçmeleri, şirketin su yollarına ve havuzlarına taş, toprak, hayvan ve diğer her türlü eşya ve madde atmaları yasaktı. Bu yasaklara uymayan kişiler hakkında şirket dava açabilecekti.

Şirket suyunu bedava kullanan veya hileyle başkalarına bu sudan kullandıranlara verilecek cezaya ek olarak kullanılan suyun her metreküpbü için “Osmanlı altını yüz kuruş hesabıyla üç kuruş otuz parden” ceza kesilecekti. Ne kadar suyun hile yoluyla kullanıldığı tespit edilemez ise “bir altından on altına kadar” tazminat ödemek zorunda kalınacaktı. Şirkette çalışmayan birinin hatası yüzünden ve kötü niyetinden dolayı bir kaza meydana gelirse şirket çalışanları bundan mesul tutulmayacaktı.

Burada ifade edilen veya edilmeyen bir olumsuzluk olduğunda şirket tarafından konu Ticaret ve Nafia Nezareti’ne iletilecekti. Nafia Nezareti’nin komiseri de bu ihbarın akabinde olay mahallinde tahkikat yapacaktı. Şirket, ihbardan önce konuyla ilgili bir tahkikat yapmış olsa bile komiser olay mahallinde gerekli tahkikat görevini ihmal etmeyecekti. Bu nizamname gereğince mahkeme tarafından verilecek hüküm neticesinde elde edilecek ceza paralarının yarısı Darülaceze Sandığı’na, yarısı da şirket memurları için yardım akçesi olmak üzere şirketin vazinesine yatırılacaktı.⁷

.....
7 BOA, İ. KAN, nr. 1/1312.Ra-2; Arasrakis Kasparyan, *Maba’d-ı Lahika-i Kavanin*, s. 286-300; *Methal veyahut Şerli Kavanin ve Nizamat ve Muharrerat ve Mukarrerat Mecmuası*, 1896, s. 504.

3. Su Şirketinin 20 Adet Sokak Çeşmesi Yapması ve Meccanen Su Vermesi (1894-1895)

Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin taahhütlerinden biri de kamu yararına Şehremaneti'nin göstereceği mahallere meccanen su vermek üzere 20 adet şirket çeşmesi inşa etmektir. İhtiyaç halinde şirket tarafından ileriki bir zamanda 5 adet daha şirket çeşmesi yapılacaktır. Bu kapsamda şirket, imtiyaz sahasında uygun görülen yerlere şirket suyunu tevzi için çeşmeler inşa etti. Şirketin ücretsiz su verdiği bu çeşmelerden biri de Üsküdar İskelesi'nde Nizamiye Karakolu'nun karşısında bulunan vakıflara ait çeşmenin bitişiğinde idi. Şirket çeşmesinin suyu, gece-gündüz akmakta ve bu çevredeki esnaf, şirket çeşmenin suyundan memnundu. Bu çeşmenin Mihrimah Sultan Camii'nin yakınında yapılması nedeniyle beş vakit namaz için abdest alarak namaza hızlıca yetişmek isteyenlere de faydası vardı.

4 Eylül 1894 (23 Ağustos 1310) tarihinde şirket çeşmesinden istifade eden halk, Evkaf Nezareti'nin şirket çeşmesinin kaldırılması için şirkete emir verdirdiği duyumu üzerine Üsküdar mutasarrıflığına bir arzuhal sundu. Bu arzuhalde ifade edildiğine göre evkafa ait eski çeşmenin suyunun akması yüzünden iskele etrafındaki tüm esnaf zorluk çekmekteydi. Bu nedenle de şirket çeşmesinin kaldırılması için gerekli yerlere emir verilmesi istendi.⁸

Bir gün sonra 5 Eylül 1894 (4 Rebiülevvel 1212) tarihinde konu özetlenerek Zaptiye Nezareti'ne, buradan da 11 Eylül 1894 (10 Rebiülevvel 1212) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne arz edildi. Halkın arzuhalinden yaklaşık iki ay sonra 23 Kasım 1894 (24 Cemaziyelevvel 1312) tarihinde de Evkaf-ı Hümayun Nezareti, konuya açıklık getiren arzını Dahiliye Nezareti'ne sundu. Evkaf-ı Hümayun Nezareti, cevabi yazısında konu hakkındaki şikâyeteye dair tartışmadan Zaptiye Nezareti'nin 18 Eylül 1894 (6 Eylül 1310) tarihli tezkiresi ve ekleri vasıtasıyla haberdar olduklarına vurgu yaptı.

Evkaf Nezareti, itirazlarının “asar-ı atika ve nadireden” olan bir vakıf çeşmesinin yanına şirketin yeni bir çeşme yapmasına olduğuna vurgu yaptı. Öyle ki buraya yapılan şirket çeşmesi, “vakıf çeşmenin şerefini zayi etmiş” idi. Dolayısıyla Evkaf Nezareti'nin talebi, şirket

.....

8 BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), nr. 285/3.

çeşmesinin yine bu civarda suya ihtiyacı olan başka münasip bir yere nakledilmesi idi. Evkaf Nezareti tarafından konu, bu şekilde tashih ve yeniden arz edildi. Sadaret de yanlış anlamının önlenmesi ve Zaptiye Nezareti tarafından talebin şirkete doğru bir şekilde yeniden bildirilmesini istedi.⁹

Su şirketi, bu örnekte olduğu gibi Üsküdar ve Kadıköy imtiyaz sahasında imtiyaz fermanı ve ilgili düzenlemelerin bir gereği olarak 20 adet şirket çeşmesi inşa ederek şirket suyunu ücretsiz olarak halkın kullanımına sundu. Ancak bu, içme suyu probleminin en azından şirket çeşmelerinde çözüme kavuşturulduğu anlamına gelmedi. Şöyle ki 16 Şubat 1895 tarihli *İkdam* gazetesinin haberine göre hususen bulaşıcı hastalıkların arttığı zamanlarda Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin bünyesinde bir tabip istihdam edilerek suların bakteriyoloji tahlillerinin yaptırılması şirketin görevlerindendi. Geçen sene kolera hastalığının arttığı sırada da Kaymakam Hamdi Bey bu hizmeti yerine getirmişti. Bulaşıcı hastalıklar bu yıl da görülmeye başlamıştı. Bu yüzden de kaymakamın yeniden görevlendirileceği haberi okuyucuyla paylaşıldı.¹⁰

Şirket çeşmelerinden akan suyun temizliği kadar düzenli ve yeterli akmaması da önem arz ediyordu. Nitekim 30 Mayıs 1895 tarihinde *İkdam* gazetesinin haberine göre Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi, şirket çeşmelerinde suyu saat 11'de kesip sabah saat 11.30'da akıtmaktaydı. Çeşmeden akan şirket suyu, bir gaz tenekesini en iyi ihtimalle yaklaşık 20 dakikada doldurmaktaydı. Şirketin şartname ahkâmına uygun hareket etmesi için Üsküdar ahalisinden gelen başka bir mektup da daha önce yayınlanmıştı. Bu mektupta da şirketin çeşmelerine verdiği şirket suyunun bir maşrapayı ancak 15 dakika zarfında doldurduğuna ve saat 10.30'da suyun kesilerek halkın su sıkıntısı çekmesine sebep olunduğuna işaret edilmişti.¹¹

Bu haberden 13 gün sonra 13 Haziran 1895 tarihli *İkdam* gazetesindeki diğer bir haberde de "Yine Su Şirketi" üst başlığıyla konu gündeme taşındı. Gazetenin Kadıköy muhabirine göre Üsküdar ve

.....

9 BOA, DH.MKT, nr. 285/3.

10 *İkdam*, 1895.02.16, nr. 199, s.1.

11 *İkdam*, 1895.05.30, nr. 302, s. 2

Kadıköy mahallelerinde şirketin yapmış olduğu sokak çeşmelerine verdiği şirket suyu, ahalinin ihtiyacını karşılamaya kâfi değildi. Mahalle ahalisinin duçar oldukları su sıkıntısının giderilmesi ve şirketin imtiyaz şartnamesine uygun olarak hareket etmesi istendi. Öyle ki iki gündür yine şirket çeşmesinin suyu kesikti. Halkın su ihtiyacının karşılanması için bu imtiyazı veren padişah'tan şirket çeşmelerinden suyun düzenli olarak ve yeterince akıttırılması için yardım istendi.¹²

Şirket çeşmeleri hakkındaki şikayetler, bu tarihten sonra da gazetelerde haber konusu olmaya devam etti. Şöyle ki 29 Nisan 1896 tarihli ve *İkdam* gazetesinin Kadıköy muhabirine göre Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin Kadıköy'ün muhtelif mahallerine yapmış olduğu çeşmeler hakkında daha önce bazı haberler yapılmış ve şirketin bu ihtarları dikkate alacağı düşünülmüştü. Şirket ise bu haberlerden rahatsızlık duymuş ve bu defa çeşmelerin suyunu kökünden kesmişti. Halbuki padişah, Üsküdar ve Kadıköy halkının su ihtiyacını karşılamak üzere belli şartlar dahilinde şirkete imtiyaz vermişti. Muhabir, su şirketi komiseri Tevfik Bey'in de dikkatinin bu noktaya çekilmesi talebinde bulundu.¹³

Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin çeşmelerinin suyuna dair yaklaşık iki yıllık aradan sonra olumlu bir haber çıktı. Nitekim 19 Haziran 1896 tarihli *İkdam* gazetesinin Kadıköy muhabirinin haberine göre Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi, bu aralık çeşmelerinden talebin de üzerinde su akıtarak halkın büyük memnuniyetine sebep oldu. Bu himmetine binaen Kadı karyesi adına su şirketi müdürüne teşekkür haber konusu oldu.¹⁴ Şirket çeşmelerindeki bu su bolluğu, su şirketinin hanelere dağıtacağı suyun ücret tarifesinin de onaylandığı tarihe denk düştü. Dolayısıyla halkın şirketin çeşme sularından memnuniyeti, suyun hanelere de satışı için iyi birer reklamdı. Bu aşamada şirket de halkın şirket çeşmeleri suyundan memnuniyetini önemsemişti. Şirketin hanelere su vermesi, yeterli abone ve su satışını sağladıktan sonra yine çeşme sularında sıkıntılar ve şikayetler olmaya başladı.¹⁵

.....

12 *İkdam*, 1895.06.13, nr. 302, s. 2.

13 *İkdam*, 1896.04.29, nr. 637, s. 3.

14 *İkdam*, 1896.06.19, nr. 688, s. 3.

15 Nitekim *Malumat* gazetesinin 18 Eylül 1899 tarihli sayısında da Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin yaptırdığı şirket çeşmelerine yeterince su vermemesinden

Öte yandan 8 Temmuz 1894 (26 Haziran 1310) tarihinde şirketin dahiliye nizamnamesi Meclis-i Vükela'da görüşüldüğü sırada Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nden Darülaceze'ye yardım olarak bir defalık veya senelik muayyen bir miktar para alınması da gündem oldu. Konu, Sadaret'ten Şehremaneti'ne yazılı olarak iletildi. Sadaret'in bu emri üzerine şirket müdürü, Şehremaneti Meclisi'ne davet edilerek konu müzakere edildi. Şirket müdürü de yıllık 5 Osmanlı altını vermeyi ve şirketin projenin tam olarak tamamlanıp gelirinin artması halinde bu miktarı artırabileceğini vaat etti.

Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi, bu görüşmeden sonra 30 Temmuz 1894 (18 Temmuz 1310) tarihli ve şirketin antetli kağıdıyla Türkçe ve Fransızca olarak Şehremaneti'ne yazılı bir cevap da gönderdi. Şirketin yazılı ifadesine göre Babıali tarafından Darülaceze için bir miktar yardım talep edildiği Şehremaneti tarafından şifahiye şirkete bildirilmişti. Şirket, bu cevabi yazısında 20 adet umumi çeşme yaptırdığı ve meccanen su dağıttığını ifade etti. Şirketin Darülaceze için de yıllık 5 adet Osmanlı lirası hayır yapacağı, ancak şirketin gelirlerinin artması halinde ileride bu miktarı artıracağını vaat etti.¹⁶ 13 Ağustos 1894 (10 Safer 1312) tarihinde de Şehremaneti tarafından şirket müdürü ile yapılan görüşme, alınan karar ve bu kapsamda şirketin bir mektup gönderdiği sadarete arz edildi.¹⁷

.....

halkın sıkıntı çektiği ve halkın susuzluğunda faydalanan su yolcuların da ahaliye zorluk çıkardığına işaret edilerek çeşmelerden şirket suyunun düzenli ve yeterli akıttırılması yetkililerden talep edildi. *Malumat*, 1899.09.18., nr. 836, s. 3.

16 BOA, İ. KAN, nr. 1/1312.Ra-2. 3 Mayıs 1894 (27 Şevval 1311) tarihli Dahiliye Nezaretî'nin Sadaret arzı ve eklerinden anlaşıldığı üzere İstanbul'un Rumeli yakasının içme suyu imtiyazına sahip olan Dersaadet Su Şirketi imtiyaz sahasında bulunan 34 adet çeşmeye, 380 adet yangın musluklarına ve kamu kurumlarından tüm kışla, hastahane, askeri mektepler, askeri ve polis korakollarına meccanen su vermekteydi. BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı (A. MKT, MHM), nr. 703/7.

17 BOA, İ. KAN, nr. 1/1312.Ra-2. 11 Temmuz 1900 (28 Haziran 1316) tarihli belgeden anlaşıldığı üzere Üsküdar Kadıköy Su Şirketi, daha önce vaat ettiği gibi Darülaceze'ye yıllık vereceği bu yıla ait gönderdiği 500 kuruş için tanzim edilen makbuz memuru mahsusuna teslim edildi. Konu Dahiliye mektubi kalemünde Ticaret ve Nafia nezaretine bildirildi. BOA, DH. MKT, nr. 2372/112.

Şirket ve vakıf çeşmesi tartışması ile Darülaceze'ye yardım yazışmalarından anlaşıldığı üzere Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi, 1894 yılında Göksu Bendi suyunu imtiyaz sahasına getiren ana su borularını döşemiş ve bu borulara 1895 yılında su vermişti. Ayrıca bu ana su boruları üzerine takmak zorunda olduğu yangın musluklarını da yapmıştı. İmtiyaz sahasında Şehremaneti'nin uygun gördüğü yerlere vaat ettiği 20 adet şirket çeşmesini de inşa ederek meccanen su vermeye başlamıştı. Bu yıl itibariyle de her yıl Darülaceze'ye 5 Osmanlı altını yardım yapmaya başlamıştı.

4. Su Şirketinin Su Abonelikleri, Şube Boruları, Su Saatleri ve Su Satış Tarifesi (1894-1896)

Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi, Göksu Bendi'nin inşası, havuzlar ve ana su güzergah boruları ile 20 adet sokak çeşmesini yapıp suyu şehre getirdikten sonra sıra şirket suyunu hanelere ulaştıracak şube boruları ve hanelerin tesisatının yapılması, hane kapılarına su saati takılması ve suyun abonelere satışına dair iş ve işlemlere gelmişti. Nitekim su şirketi tarafından 22 Aralık 1894 (10 Kanunievvel 1310) tarihinde arz edilen su tarifesine dair düzenlemenin tasdik işleminin tamamlanması ve iradenin çıkması için 8 Ekim 1895 (26 Eylül 1311) tarihinde Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bir arzuhal daha gönderildi. Şirket, bu arzuhalinde hane içi tesisatı için kullanılan kurşun boruları, şube boruları ve su saatlerinin bedellerinin düşük tutularak bu işlemlerin yapılması devam ettiğine vurgu yaptı.¹⁸

5 Kasım 1895 (17 Cemaziyelevvel 1313) tarihli ve Şehremini Saffet imzalı ve Ticaret ve Nafia Nezareti'ne hitaben yazılan tezkirede ise şirketin su tarifesine dair teklifinde küçük olan haneler ile dükkanlara yıllık 2 lira bedel ile "idareli abonman" adıyla su verileceği ifade edilmekle birlikte "küçük" tanımını tarif edilmemişti. Abone bedeli olan 2 liranın tek seferde mi yoksa taksitle mi ödeneceği açık değildi. Ayrıca kırba ile su satışının yapılması için inşa edilecek şirket çeşmelerinde bu suyun nasıl satılacağına da izahı yoktu. Su saatlerinin Türkçe rakamlı olması gibi konularda da henüz numuneler tasdik edilmemişti.¹⁹

.....

18 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.62-3-2. 16. Poz.

19 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.62-3-2. 5. Poz.

Nafia Nezaretî'ne takdim edilen su tarifesini hakkında Şehremaneti tarafından yapılan değerlendirme ve eleştirileri Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi, 23 Aralık 1895 (11 Kanunievvel 1311) tarihli ve mühürlü yazısıyla cevapladı. Bu cevaba göre, Şehremaneti'nin mütalaası 8 maddeden ibaretti. Bu ikazlar dikkate alınarak tarife yeniden düzenlenmişti. Türkçe ve Fransızca 3'er nüsha olarak Nafia Nezaretî'ne arz olunmuş ve tasdikli birer nüshasının şirkete iadesi istenmişti. Buna ilave olarak nizamnamede ifade edildiği gibi deniz taşıtlarından su almak isteyenler olursa şirketle özel mukavele yapacaktı. Şirketin kırba ile su satışı için çeşmeler yapma hakkı varsa da bu salahiyyeti kullanmaya şimdiye kadar ihtiyaç duyulmamıştı. Bu tarihten sonra lüzum görülmesi ve halk tarafından talep olunması halinde ayrıca tarife tanzim edilerek Nafia Nezaretî'ne takdim edilecekti. Şube boruları ve saatlerin aboneler tarafından yıllık taksitle alınması mecburi değildi ve abonenin talebine ve şirketin rızasına göre taksit veya peşin ödeme yapılabilecekti. Şimdiye kadar taksit talebi olmadığı ve talep olması halinde gerekli her türlü kolaylığın sağlanacağı ifade edildi.²⁰

Bu cevap ve düzenlemeden yaklaşık beş ay sonra 19 Mayıs 1896 (7 Mayıs 1312) tarihinde Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi, üçer nüsha Türkçe ve Fransızca olarak hazırladığı su tarifesine dair belgeleri Ticaret ve Nafia Nezaretî'ne göndererek ve ilgili tarifenin tasdik edilerek bir nüshasının şirkete gönderilmesini tekrar istedi.²¹

Bu tarife, Nafia Meclisi tarafından bir kez daha incelenerek süreç tüm açıklığıyla izah edildi. Şirket tarafından ilan edilen dahili nizamnamesi ve güvenliğine dair düzenlemelere uygun olacak şekilde hazırlanacak su tarifesinin nezaret tarafından da tasdik edilecekti. Yukarıda temas ettiğimiz Şehremaneti'nin 4 Kasım 1895 (23 Teşrinievvel 1311) tarihli ve Nafia Meclisi'ne havale edilen tezkiresinin özetinden anlaşıldığı üzere su satış ücreti tarifesinde nezaretin taleplerinin karşılanması gerekirdi.

Nezaret tarifesindeki eksiklikleri bir kez daha sıraladı. Buna göre yıllık 2 lira bedel ile idareli abonman namıyla su verilecek olan küçük hane ve dükkanlar ne ölçüde küçük olacaktı? Bu 2 lira bedel tek se-

20 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.62-3-2. 8. Poz.

21 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.62-3-2. 9. Poz.

ferde mi taksitle mi verilecekti? Ayrıca abonelerin su yollarının muhafaza masrafları, şirketin yaptıracığı çeşmelerden kırba ile satacağı suların ücret tarifesini; şube yollarıyla su saatlerinin muhafaza masraflarının bedeli; su saatlerinin Türkçe rakam ve işareti olanlarının numunelerinin tasdiki; deniz taşıtları ve sanayi için verilecek suyun ücretlerinin de tarifede izahı lazımdı.

Bu bağlamda Şehremaneti tarafından Şirket müdürü Mösyö Nike, defalarca Meclis-i Nafia'ya davet olunarak bu ikazlar yapılmış ve konu tekrar tekrar müzakere edilmişti. Bu ikaz ve müzakerelerin sonunda tarifede tadilat yapılmıştı. Gemilerle ilgili konuda ise gemilerden böyle bir talep yoktu ve bu konu şirket ile talep halinde düzenlenecek mukaveleye bağlıydı. Türkçe rakamlı saatlerin ise Avrupa'ya sipariş olunduğu ve numuneler geldiğinde bunların da tasdiki için takdim olunacağı ifade edilmişti. Su saatlerinin taksitle alınmasına dair maddede ise nizamnamenin altıncı maddesine göre aboneler tarafından beş sene sonunda sahip olunmak üzere yıllık taksitle satın alınabileceği ve bunun tarafların rızasına bağlı olacağı ifade edilmişti.

Bu düzenlemeler, şirket tarafından yapıldıktan sonra 2 Haziran 1896 (20 Zilhicce 1313) tarihinde Meclis-i Nafia tarafından müzakere ve tasdik edilerek bir nüshası şirkete diğeri de Şehremaneti'ne gönderildi.²² Böylece şirketin imtiyaz sahasında satacağı suyun tarifeleri de resmi olarak belirlenmiş oldu. 20 Haziran 1896 tarihinde iradesi çıkarak onaylanan *Su Aboneleriyle Şube Borularının İnşasına Dair Fiyatların Tarifesi* hem el yazması hem de matbu olarak Türkçe ve Fransızca neşredildi.

Bu düzenlemeye göre kullanılacak suyun miktarı her ay su saati vasıtasıyla tayin edilecekti. Hanelerdeki aboneliklerin ilki "idareli abonman" usulüydü. Bu abonelik usulünde, küçük hane ve dükkanlar için yıllık 2 adet Osmanlı lirası istenecekti. Bu hanelerin ve dükkanların her birine günlük 80 litre su verilecekti. İkinci abonelik türü "ber mutad abonman" denilen mutad aboneliklerde ise her abonmanın ayda en az 4 metreküp yani günde 133 litre su kullanma hakkı olacaktı. Bu suyun her metreküpü (33,25 litre) altın akçe olarak 3 kuruş 30 parden hesaplanacak ve peşin ödenecekti. Bu hesaba göre bir abone ayda 15 kuruş ödeyecek demektir.

.....

22 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.62-3-2. 3. Poz.

Bu miktardan daha fazla su kullananlar için ise belli bir miktarda su ücreti indirimi söz konusu idi. Buna göre 4 metreküpten (133 litre) 10 metreküpe kadar her metreküp altın akçe olarak 3 kuruş 30 para; ayda 11 metreküpten 40 metreküpe kadar her metreküp 3 kuruş; ayda 41 metreküpten 80 metreküpe kadar her metreküp 2 kuruş 20 para; ayda 81 metreküpten daha ziyade metreküpe kadar her metre küpü 2 kuruş olacaktı.

Deniz taşıtları, sanayi, fabrika, bahçe, tarla ve sair mekan ve yerlerde ise 24 saat zarfında 5 metreküp sudan fazla kullanılması halinde istisna olarak çok daha uygun fiyatla su satışı yapılacaktı. Şirketin sorumluluğunda olan ve ücretsiz su vereceği yangın musluklarının dışında şahıslar kendi mülk veya bahçelerine yangın musluğu taktırabilecekti. Bu durumunda masraflar müşterilere ait olacak ve yıllık her musluk için şirkete 1 adet Osmanlı lirası ödeyeceklerdi.

Hanelere su verilebilmesi için su saatlerinin takılması ve şirketin ana caddelere döşediği ana su borularının dışında suyu hanelere ulaştıracak sokak boruları olan şube borularının da döşenmesi gerekcekti. Bu şube borularının inşaat masrafları şirkete ait olmak üzere boruların masrafları müşteri tarafından karşılanacaktı. Bu borulardan da 5,5 metre uzunluğundaki boruların çapına göre farklı fiyatları vardı. Buna göre, 10 milimetre çapında olanı altın akçe olarak 250 kuruş; 13 milimetre çapında olanı 275 kuruş; 20 milimetre çapında olanı 325 kuruş; 25 milimetre çapında olanı 275 kuruş olacaktı ve müşteri tarafından ihtiyaç duyulan boru miktarının bedeli ödenecekti.

Müşteri, şube borularını satın almayıp bunları kiralama yoluyla da temin edebilecekti. Bu durumda ise müşteri şirkete kira bedeli (bedel-i icarı) ödemek zorunda idi. Bu tarifeye göre de şube borularının kiralınması halinde senede altın akçe olarak 45 kuruş şirkete ödenecekti. Su borularının uzunluğu 5,5 metreyi geçmesi halinde fiyatlar da ona göre yeniden belirlenecekti.

Şube borularının çapının kalınlığı suyun tazyiki için önemli idi. Bu da suyun fiyatına etki etmekteydi. Şöyle ki suyun tazyikini artırmak için kalın kurşun boruların çapı ile boğmalar ve lehim ekleri dahil olduğu halde her metreküp suyun 10 milimetre çapında olanı

altın akçe olarak 10 kuruş; 13 milimetre çapında olanı 13 kuruş 50 pare; 20 milimetre çapında olanı 24 kuruş; 25 milimetre çapında olanı 33 kuruş olacaktı. Şube borularının döşenmesi sırasında lağımlar ile toprakta açılan hendeğin her metresi altın akçe olarak 5 kuruş; kaldırım, yan kaldırımı ve taş döşemesinin bulunduğu yerde açılan hendeğin her metresi ise 10 kuruş olacaktı.

Hanelerin şube borularının döşenme ve tarifiesi bu şekilde iken hanenin kullandığı suyun miktarını ölçmek üzere hanelerin kapılarına takılacak su saatlerinin de tarifiesi hazırды. Buna göre müşteri, şube borularında olduğu gibi su saatlerini de satın alınabilir veya kiralama usulüyle kullanılabilirdi. Muhtelif çapta su saatlerinin bedeli ve kirası (bedel-i esman ve bedel-i icarı) için de bir tarife hazırlanmıştı. Bu tarifeye göre su saatlerinin kiralanması halinde aylık ücreti (bedeli icarı) 7 milimetre çapında olanı altın akçe olarak 4 kuruş; 10 milimetre çapında olanı 5 kuruş; 13 milimetre çapında olanı 6 kuruş; 20 milimetre çapında olanı 8 kuruş; 25 milimetre çapında olanı 10 kuruş olacaktı.

Müşterinin su saatini kiralamak yerine satın alması halinde ise su saatinin bedeli su saatinin çapına bağlı olarak peşin fiyatı (bedeli esman) 7 milimetre çapında olanı altın akçe olarak 210 kuruş (5 yıl/52 aylık kiraya karşılık); 10 milimetre çapında olanı 220 kuruş; 13 milimetre çapında olanı 230 kuruş; 20 milimetre çapında olanı 250 kuruş; 25 milimetre çapında olanı 300 kuruş olacaktı.

Müşteriler, abonelik, şube boruları, su saatleri ve hane içindeki su tesisatına dair görüşme yapmak için şirketin Üsküdar ve Kadıköy'de bulunan şubelerine müracaat edecekti. Şirketin bürolarından Kadıköy'de bulunan müdüriyet bürosu Mora Caddesinde idi. Satış mağazasının adresi ise Kadıköy'de İskele meydanında Cafer Ağa Mahallesinde 13 numaralı satış mağaza idi. İkinci şube ise Üsküdar'da İskele meydanında idi.²³

.....
 23 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.67-40-2. 2-3. Poz; Matbu tashihli nüsha 19-20. Poz. Fransızca matbu ve elyazması asılları 4-20. Poz. Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.62-3-2. Fransızca tarife, 9-14. Poz.

5. Su Şirketinin Erenköy Hududunun Sonuna Kadar Su Şebekesini Tamamlaması (1897)

8 Mayıs 1890 (18 Ramazan 1307) tarihli Sabah Gazetesi'nde çıkan bir habere göre Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi, Üsküdar'dan Erenköy'e kadar "su isale etmek üzere" gerekli hazırlıkları yapmaktaydı. Yakın zamanda da su yolu çalışmaları başlayacaktı. Bu sahada suyun tevzi edileceği hane sayısı 150 idi. Bu hane sahiplerinden hane ve bahçelerine su almak isteyenlerin meskenleri şirket tarafından kaydedilmekteydi. Dolayısıyla gazete, bu hazırlıkları yapan şirketin çalışmalara başlayabilmesi için yakın zamanda Nafia Nezareti'ne bir layiha sunacağı haberini okuyucuyla paylaştı.²⁴ Bu haberdeki yakın zaman ve su isale işleminin tamamlanması için yaklaşık altı-yedi yıl geçmesi gerekti. Su Şirketi'nin ilk aşamada ana su borularını imtiyaz sahasında Üsküdar ve Kadıköy çevresine, ikinci aşamada ise imtiyaz sahasının nispeten daha uzak kesimlerine kadar uzattığı anlaşıyor.

1896 yılında imtiyaz sahasında su satış tarifesinin neşrinden sonra imtiyaz sahası içinde bulunan Erenköy sınırının sonuna kadar henüz şebeke uzatılmamıştı. İmtiyaz sahasının ana su güzergahı için belirlenen düzenlemelere uygun olarak 1897 yılında Erenköy sınırının sonuna kadar su tesisatını uzatma çalışmaları başladı. Öyle ki 27 Mart 1897 (15 Mart 1313) tarihli ve şirket müdürü Nike imzalı bir arzuhal, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderildi. Bu arzuholden anlaşıldığı üzere şirket, nezaretin Şubat 1897 (Şubat 1312) tarihli tezkiresine uygun olarak imtiyaz sahası dahilinde olan Erenköy hududunun sonuna kadar döşenecek su boruları ile sair işlerin teferruatını gösteren haritayı üç nüsha olarak yaklaşık bir ay önce takdim etmişti. Şimdi Erenköy hududunun sonuna kadar şebekenin uzatılabilmesi için haritaların tasdik edilmesi beklenmekteydi. Bu talepten yaklaşık 15 gün sonra Ticaret ve Nafia Nezareti de 12 Nisan 1897 (8 Şubat 1313) tarihli Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi hitaplı yazısında; Erenköy hududunun sonuna kadar ana su yolu borularının döşenmesine dair haritaların tasdik edildiği ve nizamname ve şartnameye uygun olarak işe başlanması istendi.

.....

²⁴ *Sabah*, nr. 250, 18 Ramazan 1307, s. 2.

Bu tarihten yaklaşık bir yıl sonra 20 Şubat 1898 (31 Mart 1313) tarihinde Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi müdürü Nike imzalı bir arzuhal, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderildi. Bu arzuhale göre yaklaşık iki yıl önce 27 Mart 1896 / 8 Nisan 1896 (15/27 Mart 1312) tarihinde şirketin Erenköy hududu nihayetine kadar döşenecek borular için demiryolunun sağ tarafındaki caddeler haritada işaretlenerek gösterilmişti. Ancak sol tarafındaki kısmı proje haritasına işlenmemişti. Bu eksikliğin ikmal edilerek su borusu döşenecek yerlerin belirlenmesi için 20 Şubat 1898 (30 Mart 1313) tarihli nezaret tezkiresine uygun olarak demiryolunun sol tarafındaki sokaklarına döşenecek boruların işaretleneceği haritanın arz olunacağı ifade edildi.²⁵

Su Şirketi'nin Üsküdar ve Kadıköy sahasına su vermeye başlamasından yaklaşık 10 yıl sonra 15 Haziran 1905 (2 Haziran 1321) tarihli ve Erenköy muhacir mahallesi fukarası kulları imzalı bir arzuhal, Şura-yı Devlet'e gönderildi. Bu arzuhale göre Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin Erenköy'de 2 çeşme inşa etmesi şirketin mukavelesi ahkamından idi. Ancak şirket şimdiye kadar bir çeşme bile yapmayarak ahaliyi susuzluk yüzünden zarurete duçar etmişti. Şirketin yapmak mecburiyetinde olduğu 2 çeşmeden birinin Erenköy çarşısı içinde, diğerinin ise Muhacir Mahallesi'nin civarında uygun bir yerde yaptırılması talebi tekrarlandı.

24 Haziran 1905 (11 Haziran 1321) tarihinde de Şura-yı Devlet tarafından konu Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bildirildi. Bu yazıda da şirketin Erenköy'de Sahra-yı Cedit Mahallesi'nde 2 çeşme inşa etmesinin mukavelename gereği olduğu, henüz bir çeşme bile yapılmadığı ve halkın susuzluk çektiğine vurgu yapıldı. Çeşmelerden birinin çarşı içine diğerinin de Muhacir mahallesine yapılmasına dair Erenköy karyesi ahalisinin arzuhaline işaret edilerek gereğinin yapılması ve sonucun bildirilmesi istendi.²⁶

27 Haziran 1905 (14 Haziran 1323) tarihinde Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından su şirketine gönderilen bir tezkirede Erenköy muhacirlerinin ve Şura-yı Devlet'in talep ve görüşleri tekrarlandı.

.....

25 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.62-3-4; 34.SU.62-3-5.

26 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.26; 230,63.4.8.

Ardından da konunun Nafia Nezareti'ne havale edildiğine işaret edildi. Nafia Nezareti, Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin Terkos Su Şirketi tarafından Beyoğlu ve Galata'da yapılan çeşmeleri gibi dakikada 20 litre su vermek üzere 20 adet umuma mahsus küçük çeşme inşa edecekti. Umuma mahsus çeşmelere ihtiyaç hasıl olursa ve ahali talep ederse 5 adet daha inşa ve ilave olunacaktı. Bu izahtan anlaşılacağı üzere şirket şimdiye kadar 21 adet çeşme yaptırmıştı. O halde 25'e tamamlamak için 4 çeşme daha yaptırması lazımdı. Bunun için Sahra-yı Cedid'te Şehremaneti'nin göstereceği noktalara mukavele-name gereğince 2 çeşmenin yapılması ve sonucun nezarete bildirilmesi şirketten istendi.²⁷

Anlaşıldığı üzere şirket mukaveleye uygun olarak söz verdiği sokak çeşmelerinin 20'sini Göksu Bendi'nin inşa ve şehir ana su yollarının ve şebekesinin yapımıyla eş zamanlı olarak yapmıştı. İhtiyaç ve talep halinde yapmayı vaat ettiği 5 çeşmeden eksik kalan dördünün ikisi de Erenköy'de yapılacaktı.

6. Şirket Suyunun Tahlil Raporları, İçmeye Uygunluğu ve Menfez Borularının Temizliği (1897-1904)

Göksu Bendi'nin inşaatı, ana su güzergâh boruları, tevzi havuzları, sokakların şube boruları, sokak çeşmeleri ve hane sahiplerinin talebine bağlı olarak şirket suyu Üsküdar ve Kadıköy imtiyaz sahasında hanelere ulaştırılarak su satışı gerçekleşmeye başladı. Bu

.....

27 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.26; 230,63.4.8. Öte yandan şirketin dahili nizamnamesi ile yangın musluklarının nasıl kullanılacağı da karar bağlanmıştı. Ancak 20 Kasım 1898 (6 Receb 1316) tarihli ve sadarete gönderilen arzdan anlaşıldığı üzere İstanbul ve Üsküdar su şirketlerinin yangın musluklarına dair anahtarları yalnız itfaiye zabıtları nezdinde ve nizamiye karakollarında idi. Halbuki yangın halinde suyun süratle ve kolaylıkla alınabilmesi elzemdi. Bunun için Şehremaneti tarafından da yangın musluklarına mahsus ağızlıklar ve bunun ucuna takılmak üzere altı santim çapında 2-3 metre uzunluğunda keten hortumlar satın alınması; en evvel yangından haberdar olacak mahalle bekçileri tarafından bu ağızlık ve hortumların muhafazası ve yangın olması halinde bu hortumların kullanılması şirkete teklif edilmişti. Ancak şirket, yangın musluklarının anahtarlarını nizamnamede ifade edilen itfaiye ve karakollar dışında başka kişi veya yerde olmasına izin vermemişti. Dolayısıyla bu mesele, kurumların müzakere ettiği ve çözüm aradığı bir konuydu. BOA, DH. MKT, nr. 2136/118.

aşamada yeni bir sorun ise şirket suyunun içime uygun olup olmadığının denetimi ve bunun temin edilmesi idi. Öyle ki 20 Ağustos 1896 tarihli *Malumat* gazetesinin haberine göre önceki aylarda olduğu gibi Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin şehre isale ettiği şirket suyu yine kötü kokusu yüzünden içilemez bir halde idi. Bu durumun devam salgın hastalıklara sebep olacaktı. Hatta son zamanda verilen suların tamamen bozuk olduğu ifade edilerek yetkililerin dikkati çekilmişti.

Şehremaneti ile Mekteb-i Tıbbiye tarafından Göksu'da bulunan su bendine suyun incelenmesi için sıhhiye heyeti gönderilmişti. Gönderilen heyet tarafından şişelere doldurulup alınan numunelerin Mekteb-i Tıbbiye'de tahlili yapılmış ve suların bozuk olduğu ve içlerinde bir takım yabancı madde ve bakteri barındırdığı anlaşılmıştı.

Hıfzıssıhha müfettişi Ömer Paşa ve Hıfzıssıhha Meclisi azasından Feyzi Paşa ile yine meclis azasından bir doktor, Göksu'ya bugün tekrar giderek yeni bir inceleme başlattı. Bu suların toplama ve dağıtım (maksem) mahalleri olan Göksu Bendi ile suyu buraya akan derelerinin su kaynak ve güzergahlarında da inceleme yapılması gerekli idi. Bu incelemeden sonra gerekli tedbirlerin alınacağını ümit edildiği ifadesiyle haber sonlandırıldı.²⁸

Şehremaneti'nin İstanbul'da yaptırdığı gıda ve diğer maddelerin tahlil ücretlerini mal sahipleri karşılardı. Dolayısıyla şirketin su tahlil ücretlerinin de Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi tarafından karşılanması gerekirdi. Ancak yapılan mukavele ve düzenlemelerde bu konuda bir madde yoktu. Şehremaneti için bu aşamada çözüme kavuşturulması gereken iki husus vardı. Bunlardan birincisi şirket suyunun kamu sağlığı için içmeye uygun olup olmadığı, ikincisi ise Tıbbiye Mektebi'ne yaptırdığı tahlil ücretlerini şirketin ödemesi idi. Nitekim Şehremaneti tarafından şimdiye kadar şirket suyunun Tıbbiye Mektebi'nde yaptırılan tahlil bedeli 1600 kuruş (80 Mecidiye) idi. Şehremaneti, şirket suyunun tahlil bedelinin kimin ödemesi gerektiğine dair arzı ve ilgili dosyası Sadaret tarafından Şura-yı Devlet'e havale edildi.

26 Aralık 1897 (1 Şaban 1315) tarihinde Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde konu görüşülüp karara bağlandı. Şura-yı Devlet, yeme ve içmeye dair maddelerin tahlil bedelinin mal sahipleri tara-

.....

²⁸ *Malumat*, 1897.08.20, nr. 79, s. 4.

findan ödenmesi uygulamasında olduğu gibi su tahlil ücretinin de şirket tarafından ödenmesine karar vererek konuyu Sadarete arz etti. Sadaret de kararı, uygulanması ve gerekli yazışmaların yapılması için Dahiliye ile Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderdi. Buradan da şirket ve Şehremaneti bilgilendirildi.²⁹

Bu karardan sonra da tekrarlanan su tahlil raporlarının Şehremaneti'ne ulaştırılmaması sorun olmaya devam etti. Dahiliye Nezareti, 2 Eylül 1901 (20 Ağustos 1317) tarihli tezkiresinde şirket sularının birtakım hastalıklara sebebiyet verdiğiine işaret etti. Şirket suyunun Tıbbiye Mektebi tarafından hiç olmazsa haftada bir defa muayene edilmesi ve tahlil masraflarının şirketten alınmasına dair emre işaret edildi. Bu yazıdan iki buçuk ay sonra da nezaret, 17 Aralık 1901 (4 Kanunuevvel 1317) tarihli diğer bir tezkire ile şirket suyunun tahlilinin yapılması, masraflarının şirketten alınması ve konuyla ilgili Şehremaneti'ne bilgi verilmesine dair görüşlerini tekrarladı. Mükerrer tebligatı dikkate almayan şirketin Nafia Nezareti tarafından cezalandırılması talep edildi. Tahlil sonuçlarının temiz çıkması için de şirket suyunun hazne, süzgeç ve mecrasının tam ve acil olarak temizlettirilmesi istendi.

Dahiliye Nezareti'nin şirket suyunun hastalıklara sebep olduğuna dair bu ikazlarının bir temeli vardı. Nitekim 30 Ocak 1902 (17 Kanunisanı 1317) tarihli tezkireden anlaşıldığı üzere Dokuzuncu Belediye dahilinde 1901 yılı Ağustos ve Eylül aylarında bazı şikayetler olmuştu. Bu sırada vakıf çeşme ve şirket sularının kokuşmuş/bozuk ve bulanık olduğu tespit edilmişti. Hastalıklara da bu durumun neden olacağı Devair-i Belediye Sıhhiye Müfettişliği tarafından ifade edilmişti. Bunun üzerine Şehremaneti tarafından vakıf çeşmelerde gerekli temizlik çalışmalarının yapılması Evkaf Nezareti'nden istenmişti. Şehremaneti, şirketin hazne, süzgeç ve mecralarını ne ölçüde temizlediğini komiserlikten sormuştu. Şehremaneti komiserliği de cevabi yazısında Göksu'da bulunan süzgeçlerin ihtiyaç duyuldukça temizlendiği ve kumlarının değiştirildiği, menfezlerin sık sık akıttırıldığı ve Bağlarbaşı'nda bulunan su tevzi havuzunun temizliğine başlanıldığı bildirilmişti.

.....

²⁹ BOA, A. MKT.MHM, nr. 726/39.

Komiser, şirket tarafından süzgeç, havuz ve sairenin temizlik işi tamamlandıktan sonra da şirket suyunun renginde bir değişiklik olmadığını rapor etti. Komiserlik, temizlik dışında başka yeni tedbirlere müracaat edilmesini ve bir fen heyeti tarafından inceleme yapılmasını önerdi. Ayrıca her hafta tahlil yapıp yapılmadığının mektepten, şirkete bir cezanın verilip verilmediğinin de Ticaret ve Nafia Nezareti'nden sorulmasını istedi. Komisere göre Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi suyu, Dersaadet Su Şirketi'nin suyundan üstün idi. Şirket de tifo hastalığına şirket suyunun sebep olduğuna dair iddiayı asla kabul etmemekteydi.³⁰

7 Nisan 1903 (25 Mart 1320) tarihinde Şehremaneti, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bir tezkire gönderdi. Buna göre şirket sularının içime uygun bulunmadığı, şirketin mukavele şartlarını hakkıyla tatbik etmediği, birkaç seneden beri Mekteb-i Tıbbiye'den ve mahalli saireden gelen şikayet, müracaat ve belediye tarafından alınan tedbirlerin Babialı ve nezaret tarafından süratle uygulanması defalarca Dahiliye Nezareti'ne arz ve ifade edilmişti. Bu ikazlara rağmen konu henüz iyi bir neticeye kavuşturulamamıştı.³¹ Şehremaneti'nin sitem dolu ikazından yaklaşık 8 ay sonra Dahiliye Nezareti de 19 Aralık 1903 (6 Kanunuevvel 1319) tarihinde yapılan tebligata rağmen tahlil sonuç raporlarının düzenli olarak Şehremaneti'ne ulaştırılmadığına ve bu problemin devam ettiğine işaret etti.³²

Bir çözüm arayışında olan Şehremaneti'nin 24 Aralık 1903 (4 Şevval 1321) tarihli tezkiresine göre Üsküdar ve Kadıköy'e tevzi edilen şirket suyunun içmeye uygun olup olmadığı Hıfzıssıhha Komisyonu'ndan da sorulmuştu. Komisyon, şirket suyunun içmeye uygun olduğu, ancak suyun şebekeye dağıtıldıktan sonra bir takım aksaklık ve noksanlıklar yüzünden bozulduğunu rapor etmişti. Komisyon, tahlil numunelerini birkaç mahalden almış ve bu numunelerin pis kokulu, bulanık ve canlı organizma maddeleri barındırdığını tespit etmişti. Ancak komisyona göre su süzgeçleri bozuk değildi. Sular-daki bozukluğun sebebi suyun depo ve borularda bekletilmesinden kaynaklanmaktaydı. Süzgeçlerin yenilenmesi, akmayan boruların ve

.....

30 BOA, DH.MKT, nr.811/37.

31 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.24; 230/63.4.6.

32 BOA, DH.MKT, nr. 829/35.

çok sarfiyatı olmayan çeşme depolarının birkaç günde bir açılarak boşa akıttırılması lazımdı. Bu borularda ve depolarda uzun süre bekletilen suyun renk ve kokusu doğal olarak değişip bozulacaktı. Komisyon raporunda bu konuda gerekli tedbirleri alması için şirketin uyarılmasını teklif etmişti.³³

Bu yazıdan yaklaşık on gün sonra 5 Ocak 1904 (16 Şevval 1321) tarihinde Şehremaneti, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği arzla Tıbbiye Mektebi'nin tahlil raporlarını göndermediğinden bir kez daha yakındı. Tahlil raporlarının gönderilmesinin mektebe kesin bir emirle bildirilmesi istendi.³⁴ Şehremaneti, 19 Şubat 1904 (2 Zilhicce 1321) tarihli diğer bir arzında da Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi komiserliğinden verilen müzekkerede menfez borularının muayyen vakitlerde açılmaması, تنها mahallerde bulunan boru ve depolarda bulunan suların kapalı olması, yangın musluklarının pek çoğunun açılır olanı hariç kapalı bulunması, yeni terfi makinesinin kapaklarının bozulması ve tamirden sonra da denetimden uzak tutulması üzerinde duruldu. Bu nedenle şirkete "tebligatı şedide" gönderilmesi lüzumunun ortaya çıktığı Dahiliye Nezareti'ne arz edildi. 11 Mart 1904 (23 Zilhicce 1321) tarihinde de Dahiliye Nezareti konuyu tüm detaylarıyla yazarak Ticaret ve Nafia Nezareti'ne havale etti.³⁵

Kurumlar arası bu yazışma ve şikayetler, Üsküdar ve Kadıköy imtiyaz sahasına verilen şirket suyunun içime uygunluğu ve denetimine dair ciddi sıkıntıların varlığına ve sürekliliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla çözüm arayışları da aynı şekilde sürmektedir.

7. Nafia Nezareti Komiseri Sami Beyin Şirket Suyu Hakkındaki Raporu (1904)

Bir türlü kesin çözüme kavuşturulamayan şirket suyunun içilebilirliği hakkındaki yazışmalar devam ederken nezaret komiseri Sami Bey de konunun kendine havalesi üzerine gerekli incelemelerini tamamlayarak bir rapor kaleme aldı. Bu rapor 10 Mart 1904 (26 Şubat 1319) tarihinde Nafia Nezareti'ne gönderildi.

.....

33 BOA, DH.MKT, nr.811/37.

34 BOA, DH.MKT, nr.811/37.

35 BOA, DH.MKT, nr. 829/35.

Sami Bey'in raporuna göre deşarj musluklarının sayısı 80 adetten fazla idi. Bu musluklarının bir kısmı müşterisi ve su sarfiyatı az olan mevkilerde bulunmaktaydı. Şirketin kayıtlarına göre bu musluklardan ayda 200 ila 500 metreküp su, temizlik için akıtılmaktaydı. Su sarfiyatının çok olduğu mahallerin suyunun bozulması imkansızdı. Dolayısıyla temizlik işlemi yapılması gereken suyun çoğu, müşterisi az olan mahallerde idi.

Şirket çeşmelerindeki muslukların açılıp kapatılması oldukça zor idi. Bu musluklardan su alanlar, su musluğunu açmak için sıkıştırdıkları ağaçlar ile ekseriye musluk yaylarını kırmaktaydı. Bazı mahallerde de çeşmeye su isalesine mahsus kurşun borular, kolayca su almak için bazı kişiler tarafından delinmekteydi. Çeşme musluklarının açılıp kapanmasının zor olması yüzünden "çeşmelerden dakikada 20 litre su" akıtılmamaktaydı. Şirket çeşmelerinin her zaman bir ikisi de bozuk ve tamire muhtaçtı. Bunun çaresi ise çeşmelerin musluklarının kullanımı kolay ve bozulması zor bir sisteme kavuşturulmasıydı.

Yangın musluklarının çoğu iyi durumda idi; ancak toprak altında veya çukur bir yerde bulunmaları yüzünden bunların yerlerini bulmak kolay değildi. Bu muslukların yeri paftalar ile bulunabilinse de yangınların genellikle gece meydana gelmesi nedeniyle ihtiyaç halinde yerlerinin tespiti zordu. Buna bir çözüm olması bakımından su borularının geçtiği çoğu caddelerde bulunan hava gazı fenerlerinden faydalanılabilirdi. Öyle ki bu fenerlerin yangın musluğuna yakın olanlarının camlarına yangın musluğunun yerini gösteren bir ilan konulabilir veya kırmızıya tahvil edilebilirdi. Yangın musluklarının etrafına duvardan bir sanduka yapılması ise daha kesin bir çözüm olabilirdi. Yangın musluklarının hakkıyla kullanılabilmesi için de lastik veya keten bez borular ve deve boynu madeni borular tedarik edilmesi ve kullanılması elzemdi.

Şirketin hukuk ve menfaatini başka bir şirkete sattığına dair haberlere gelince, şirket dahiliye nizamnamesi gereğince 50.000 lira sermaye ile kurulmuştu. Şirketin ilk tesislerinin yapımı için harcadığı para ise 350.000 lirayı geçmişti. Bu yüzden şirket, vaktiyle Basel'de (Basel-Almanca / Bal-Osmanlı Türkçesi / Bale-Fransızca) kurduğu haber alınan bir şirketle 7,5 milyon frank kâr ederek bu harcamaları karşıladığı gibi bu paranın çok üstünde bir kazanç elde etmişti. Daha

sonra şirketin 50.000 liralık asıl hisse senetleri iki iştirakçisi tarafından satın alınarak toplatılmıştı. Şimdi ise iki şirket arasında ortaklık olduğu ve şirketin sermayesinin %50 artırılacağını öğrendiğini ifade etti. Sami Bey'e göre şirketin başka bir şirkete tüm haklarını devrettiği iddiası ise bir hakikatti. Buna dair detaylar, şirketin Heyeti Umumiyesi tarafından nezarete takdim edilmek zorunda kalınan raporlarının tetkikinden anlaşılabilirdi.³⁶

12 Mart 1904 (28 Şubat 1319) tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderilen bir tezkirede komiserlerin raporlarındaki aksaklıklar bir kez daha sayılarak nezaretten raporlar ve nizamname hükümlerine göre gerekli tedbirlerin alınması istendi.³⁷ Bu rapor ve önceki yazışmalara konu olan aksaklıklar Dahiliye Nezareti, Ticaret ve Nafia Nezareti, Şehremaneti ve şirket arasında birbirini tekrar eden ikaz ve yazışmalarla devam etti.³⁸

Sonuç olarak yabancı sermayeli bir su şirketi olan Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi, yap işlet devret modeliyle Göksu Bendî'ni ve su yollarının yapımını tamamlayarak 1894 yılında imtiyaz sahasında yaptığı şirket çeşmelerden şirket suyunu meccanen halkın kullanımına sundu. Bu aşamadan sonra ise hanelerin şube yolları ve hanelerin tesisatı yapıldı. 1896 yılında suyun satış usulü ve satış ücretleri ilan edildi, suyun hanelere verilmesi ve satışı da gerçekleştirdi. Şirket, kırba ile halka su satabileceği çeşmeleri ise arz talep dengesini de dikkate alarak yapmadığı için kırba ile su satışı söz konusu olmadı. Bu süreçte suyun hanelere verilmeye başlanmasıyla birlikte şirket suyunun kamu sağlığı bakımından içime uygun olup olmadığı da hem halkın hem de kurumların gündemini işgal etti.

Bir Osmanlı Anonim şirketi olarak kurulan Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin imtiyaz fermanı, nizamname ve şartname maddelerine aykırı olarak aynı adla Basel'de bir paravan şirket kurarak tahvil senedi çıkarması ve yüklü miktarda bir gelir temin etmesi komiserlik raporlarına da yansdı. Şirketin bu usulsüzlüğü, hükümetle davalık

.....

36 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.28; 230.63.5.2.

37 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.28; 230.63.5.2.

38 Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.28; 230.63.5.2; Cumhuriyet Arşivi, nr. 34.SU.24; 230/63.4.6.

olması ve Basel'deki şirketin tüm haklarını İstanbul'daki şirkete devretmesi ise ayrı bir araştırma konusu olarak yazılacaktır. Suyun şehre getirilip hanelere dağıtılmasından sonra abone sayısı ve suyun satışından elde edilen gelirler de şirketin mali yapısı bağlamında yine ayrı bir konu başlığı olarak değerlendirilecektir.